

ЧАСТИ ОТ ДВА НОВИ БРОНЗОВИ СВЕЩНИКА ВЪВ ВАРНЕНСКИЯ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ МУЗЕЙ

Валентин ПЛЕТНЬОВ (Варна)

Бронзовите свещници с пластично оформени крачета подставки са сравнително рядко срещани в България. Засега единични бройки, и то в повечето случаи частично запазени, са открити при археологически разкопки във Велики Преслав и Силистра (запазена е конската глава и на другата половина)¹. Двете кръстовидно захванати части на известния свещник от Царевец във Велико Търново са всъщност възстановка². В двореца също е намерена една половина. Някои музеи притежават подобни екземпляри, но придобити чрез откупки, без точно местонамиране³. Такъв произход имат и частите от двата свещника, съхранявани в средновековния фонд на Варненския музей. За тях имаме макар известни данни, че произхождат от района на язовир „Тича“, Преславско.

Двете представени тук подставки са отлети от бронз в двулицеви калъпи и допълнително са обработени с пила. Отливката е много добра, без следи от шупли или други дефекти. Това са частите от две отделни половинки на свещници. Те са били скачени на кръст чрез жлебовете, разположени в средата. Размерите на двата свещника са били почти еднакви, защото имат близки по радиус дъги и широчина на крачетата. Всъщност двата представени паметника са много добър пример за начина на свързване на частите на тези свещници, тъй като едната е с горен, а другата с долен изрез и малко не достига да бъдат вмъкнати една в друга. Явно е обаче, че това са два различни свещника, защото имат разлика в оформянето на крачетата и в средната част — при единия релефно оформеният широк пръстен е с вертикален отвор. Трябва да обърнем внимание на един детайл, забележим и на двете части от подставките. Страничните вертикални жлебове на пръстена в средата не са симетрично разположени един срещу друг, а по диагонал. Това означава, че липсващите днес напречни части не са били кръстовидно прихванати, а под известен ъгъл.

Обр. 1. Подставка за
свещник от Варненския
музей

На първата подставка (обр. 1) е запазена изцяло средата, а по диагонал — животинска глава и краче (височина 5,5 см, широчина 8 см). Главата излиза от дълга извита шия с кръгло сечение. В горната си част е плоска. Ушите и очите са оформени от напречни, а голямата разтворената уста от надлъжни вдлъбнатини. Общото впечатление е за реалистично предадена обемна животинска глава (обр. 2). За разлика обаче от

Обр. 2. Детайл от
свещник от Варненския
музей

другите подобни паметници, открити у нас, тя не е конска, а по-скоро заедно с дългата тънка шия и раззинала паст представя дракон. В основата на двете запазени шии, близо до жлеба на връзката, има по един малък триъгълен издатък. Крачето е плавно извито, а стъпката плоска и широка.

Обр. 3. Подставка за свещник от Варненския музей

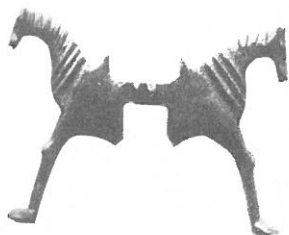
От втората подставка (обр. 3) е запазена също средната част, но само едното краче (запазена височина 3,8 см и широчина около 8 см). В средата има масивен пръстен с надлъжен отвор и два жлеба от външната страна (обр. 4). Кракът на животното е по-реалистично представен.

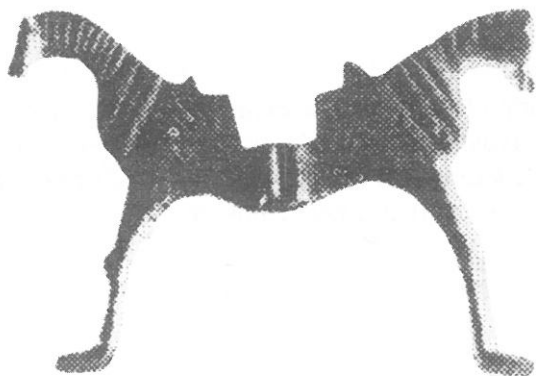
Обр. 4. Детайл от свещник от Варненския музей

Почти в средата на извивката е отбелязана коленната капачка, а стъпката е широка и плоска. Според запазените основи на шийките в горната част (тесни, с кръгло сечение) може да се предположи, че и тази подставка е била с пластично оформени глави на дракони.

Както споменах по-горе, откритите в България бронзови свещници от този тип завършват със сравнително точни, анатомически вярно представени конски глави, с извити шии, гривни, издути гърди и издаден крак в ход. Прави впечатление, че двете половинки от свещници, открити в

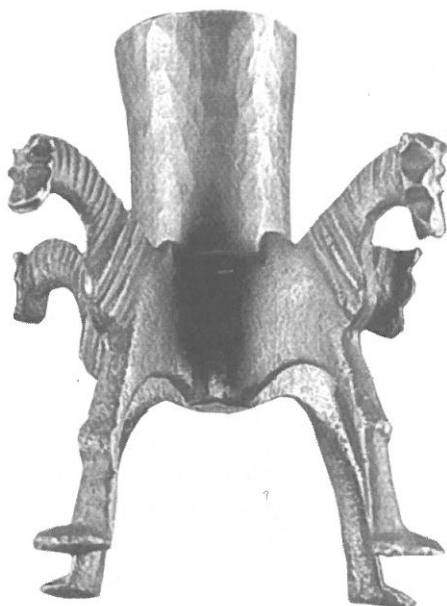
Обр. 5. Част от свещник от В. Търново

Обр. 6. Част от свещник от В. Преслав

двореца на Царевец и във Велики Преслав (обр. 5, 6), са толкова еднакви, че можем да ги възприемем за елементи от един комплект. Дори те се допълват по отношение на закрепването — долна и горна част, със съответните жлебове и отвори. Съвпадат напълно и по размери — 5,5Х8 см. Открити са обаче по различно време, на отдалечени археологически обекти. Вероятно става дума за лети в един калъп части на тиражирани свещници — един пореден пример за масово производство.

Споменатите свещници са имали сходен на разглеждания тук начин на закрепване. Двете половинки с различно изпълнена средна част са влизали една над друга, като странични жлебове са законтряли връзката върху шиите на кончетата и са предотвратявали евентуалното странично изместване на стъпките. Предполага се, че през дупчиците в средата е преминавал шип. Възможно е (поне според реконструкцията на свещника от Царевец) в кръстовидно оформената средна част на връз-

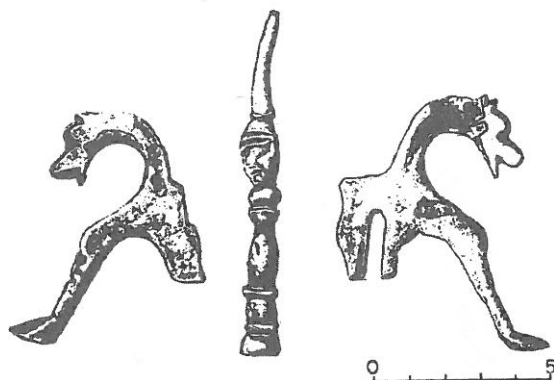

Обр. 7. Възстановка на
свещника от В. Търново

ката, да е слагана чашка за свещ (обр. 7). Нейното място е ограничено и фиксирано от издатъците в основата на шийките⁴. По-особено са закрепвани частите на свещниците от Силистра и музея в Шумен (обр. 8, 9).

Обр. 8. Част от свещник от
Силистра

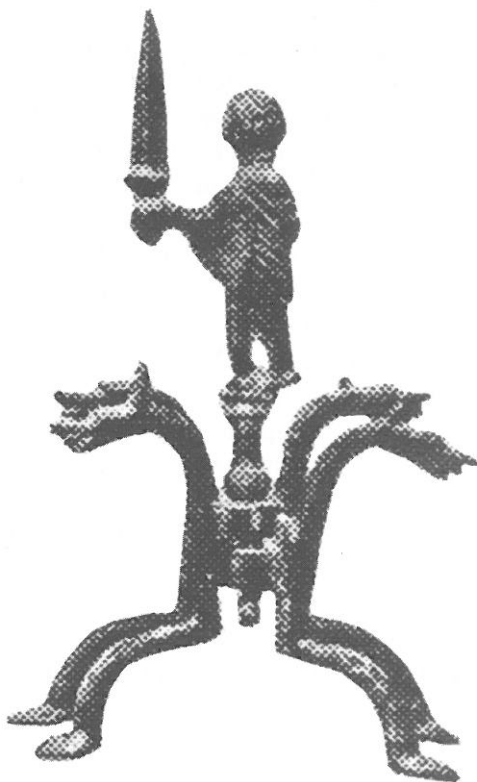

Обр. 9. Части от свещник
от Шуменския музей

Там двете половини са втъквани една в друга, благодарение на предварително оформените изрези съответно в основата и горната част. Този тип свещници нямат място за чашка за събиране на разтопения восък. Според много сполучливата реконструкция на „шуменския“ свещник, обоснована с няколко паралела от Византия, там чашка няма. На нейно място е имало издължен шип със силно стилизирано човешко изображение. В долната си част той е бил с четири симетрично разположени крачета, които „захапват“ кръстовидно оформената връзка между фигурките. Убеден съм, че авторката на публикацията правилно е посочила за пример отдавна известната статуетка с човешко изображение от Плиска⁵. Тя е определяна за статуетка ключ, с общата датировка в границите на IX—X в., въпреки че е намерена с монети от края на X — средата на XI в.⁶ Същата статуетка обаче има споменатите четири крачета в основата и дълъг шип на върха. Много е логично твърдението, че тя е захващана в основата си към четирите рамена на свещник, а на шипа е забивана свещ. По подобен начин е оформена статуетката на т. нар. „конник-номад“ от Херсонес, но нейното предназначение без съмнение е определено за част от свещник, датиран в X в.⁷

Върху представените тук подставки, поради малкото разстояние между раменете, няма място за поставянето на предполагаемата чашка с шип за свещ. Както стана ясно, подобно разстояние не съществува и върху подставките от Силистра и Шуменския музей. Тяхното захващане също е по-различно поради ограниченото рамо между обединеното тяло на срещуположните фигурки. Търновската и преславската подставки кончета в средата на релефните пръстени имат отвор, който според авторите на публикациите е служел за прокаране на метално зъбче. То е задържало неподвижно двете части. Всъщност това „задържане“ се е осъществявало от надлъжните жлебове върху страните на пръстените. В тях опират телата на конските фигурки и предотвратяват страничното

движение. Вероятно отворите в пръстените, каквито имат и „варненските“ подставки, са с друго предназначение. Много добър пример в това отношение е един изцяло запазен византийски свещник, публикуван от К. Вайтсман (обр. 10). През отвора в средата на кръстовидно свързаните

Обр. 10. Византийски свещник (по Вайтсман)

крачета е прокаран шипът на бронзова фигурка на воин, държащ в дясната ръка вертикално изправен меч. Подобна фигурка с къс шип в основата и меч в лявата ръка, но на върха с бронзова лампа, произхожда от Анатолия. Датирани са от автора според античното облекло на изобразените войни в VI—VII в.⁸ Тъй като двата паметника не са намерени в сигурна археологическа среда, а подобни хламиди са често срещани във византийската иконография, особено в случаите, когато се изобразяват антични герои, датировката може да бъде и по-късна. Все пак бронзовата лампа на една от фигурките насочва към късноантичната епоха (VI в.). Впрочем споменатият цял византийски свещник има крачета подставки, напълно еднакви по форма с варненските. Общо взето, те се повтарят в

детайлите — дъговидно извити крачета с широка стъпка и фино отлети глави на дракони с тънки извити шии. Възможност за датировката на тези паметници в по-късна епоха дава сходен по изработка свещник, открит в Коринт, датиран сигурно в XII в. Разликата при него е в оформянето на крачетата и главите на четирите животни — къси шийки с лъвски глави, но аналогични дъговидно извити лапи. Още един подобен има в Кливландския музей на изкуствата⁹. Не е изключено от такива свещници да са бронзовите животински лапи, открити във Велики Преслав¹⁰.

От представените примери се вижда, че разглежданите свещници с характерна форма и закрепване се датират в твърде дълъг период от време VI—XIV в. Вариантите с фигурки на дракони вероятно са по-ранни. Явно изображенията на коне са предпочитани през Средновековието и са имали определена семантична натовареност, като традицията продължава през Възраждането и в по-ново време¹¹. Тази тема е обсъждана и няма да се спирам на нея, защото е твърде дискуссионна. Само ще отбележа, че въпреки стиловите сходства на изображенията върху паметници на металопластиката от териториите на Изтока, тези на разглежданите средновековните бронзови свещници едва ли са свързани със запазени езически традиции¹². Византийското приложно изкуство е твърде еkleктично. Въпреки несъмнения християнски характер в него се влияят по различен начин множество изображения и мотиви от Античността и различни, дори вече „мъртви“ култури. Трудно можем да сравняваме изображенията на коне и дракони върху византийски паметници с културата на славяни или номади.

На този етап от проучванията е рисковано категорично да се определи мястото на производството на разглежданите свещници, но това е валидно и за почти всички средновековни паметници на металопластика, продукт на т.нар византийски културен кръг. Те вероятно са изработени във византийски ателиета и са разпространявани по нашите земи по търговски път. Свързани са несъмнено с градския бит. Използвани са от различни сановници или книжовници. Ако приемем безрезервно едно мнение или наблюдение на К. Вайтсман¹³, може да се направи и предположението, че те са използвани от военни като преносими, лесно разглобяеми, удобни за употреба в полеви условия свещници.

БЕЛЕЖКИ

⁹ Тотев, Т. Части от бронзови свещници от Преслав и Силистра. — Археология, 17, 1, 1975, с. 50—56, обр. 1, 2; Аладжов, Ж. Осветителни тела от Велики Преслав. — Археология, 38, 2—3, 1996, с. 79, обр. 1.

¹⁰ Николова, Я. Домашният бит и въоръжението в двореца на Царевец според археологическия материал. — Царевград Търнов, 2. София, 1974, с. 231—232, обр. 51.

³ Стоянова, Хр. За един паметник на бронзовата металопластика. — В: Традиции и приемственост в България и на Балканите през Средновековието. Юбилеен сборник, посветен на проф. дин Йордан Андреев. Велико Търново, 2003, с. 205—213, обр. 1, 2.

⁴ Тотев, Т. Цит. съч., с. 52.

⁵ Стоянова, Хр. Цит. съч., с. 206.

⁶ Михайлов, Ст. Археологически материали от Плиска. — ИАИ, XX, 1955, с. 78, обр. 26; Trésors d'art medieval Bulgare VII—XVI siècle. Genève, 1988, p.50, N 53.

⁷ Византийский Херсонес. Каталог выставки. Москва, 1991, с. 97,

⁸ Veitsman, K. Age of spirituality. New York, 1978, p. 339—340, fig. 319, 320.

⁹ Davidson, G.. Corint. The minor objects, 12. Princeton, New Jersey, 1952. p, 27, pl. 62, N 842.

¹⁰ Аладжов, Ж. Цит. съч., с. 79.

¹¹ Атанасов, Г. Средновековни традиции във формата на свещниците от ново време. I. Българска етнография, 1988, 3, с. 29—36, обр. 2, 3; Венедикова, В. Дървени свещници в колекцията на Етнографския музей в София. — Известия на етнографския институт с музей, 1965, VIII, 226—227, табл. V, 25—27.

¹² Тотев, Т. Цит. съч., с. 54—55.

¹³ Veitsman, K. Op. cit., p. 340.